

KETTŐS ARCKÉP

Szabó Lőrinc Babitsról a *Tücsökzenében*

LENGYEL BALAZS

„TÁRSUK LESZEK”

Csak ifju költő tud rajongani:
rajongtam Babitsért. Előbb Ady
tanított a nagy szertelen, a hős,
a lázadó, a sötét angyal, és
a fenséges, tragikus gesztusok.
Babits csak később, lassan, viharok
és romantika nélkül: szavai
észrevétlen tudták hajlítani
a gondolatot: édes kényszerűk
gyémántkeményen szabta mindenütt
az igaz utat. A gyors lelkemet,
ez, ami volt, egész szellememet
gyúrta, emelte: mint a szerelem,
italott versük: örök részegen
sóvárogtam, hozzájuk, fölfelé,
valami más, boldog világ felé,
s bármennyi gond, nyög és kétely nyomott,
társuk leszek, éreztem, az vagyok!

A SZERKESZTŐ ELÉ

Egy nap végül fent ültem a Nyugat
előszobájában. Az iszonyat
alig enyhült, noha percekre már
jártam itt, egy hete, s Babits Mihály
azt mondta: jőjjenek ma a válaszáért.
Nehéz hét volt, és rettentő a tét:
az egész jövő, az önbecsülés,
a remény, hogy leszek valaki, és
kiküzdöm kis helyem a nap alatt.
S még nehezebb e hosszú pillanat,
a döntés. Vártam. Mint öreg szemét,
könyvek porlódtak, papír, szanaszét
lócán, állványon, a folyóirat
kötegei, szétesve, s a falak
mentén, mindenütt. Bent léptek. Ez Ő?
Ajtó nyílt: „Tessék, a következő!”,
mondta egy hang. Mint a végzet felé,
indultam, be, a szerkesztő elé.

„AKKOR HÁT SZERDÁN...”

Agyam forrt. Alig láttam Babitsot,
alig hallottam. Helyet mutatott.
Azután: „Kérem, jók a versei!”
(Egy hang: mit mondtam?!) „Jók. Közölheti
bármely lap, s Ön se vall szégyent vele.”
„Bármely?” Hogy nyílt a remény szárnya! De:
„Bármely más!” — mondta ő s elhallgatott.
„Vagyis a Nyugat...?” „Hát, a Nyugatot
még nem gondolnám.” Szédítő öröm
zuhant ájulni. „Ha jól sejtem, Ön
most töri be a héját.” „Tehát?”
„Érni kell, várni.” A költő felállt.
Én már nem éltem. S az ajtóban: „A
formát érzi, de ez még iskola;
bár a legjobb,” — a hang idegesen
objektív volt. (Harasó, öregem!
Harasó?) S végül megint az övé:
„Akkor hát szerdán, nálam, öt felé.”

REVICZKY UTCA 7

Szerdán, nála. Reviczky utca 7.
Sziget nem volt oly magas soha még,
mint az a műhely, a könyvtárszoba,
az agglégényé. Tegnap inasa,
az se Babitsnak, ma meg gyermeke,
szellemvilágba repültem vele,
s mikor bort nyitott és pertut ivott,
úgy éreztem, a tündöklő Napot
tűzi mellemre. Az élményt meg a
formát tárgyaltuk, Goethét, francia,
görög lírát (látta: értem), latint,
(már szinte munkatársa) és megint
Villont, Európát. „Az angolokat
meg kell ismerned!” És sirva fakadt
Georgén: „Ment szép!” Oly sok, oly nagy, oly
fény, oly láng volt, hogy búcsúzva, mikor
„S te mi akarsz lenni?”, kérdezte, csak
kápráztam, szent vágy: „Még több, mint Te vagy!”

KÉT ÉV

Aztán?... Nem érnék végére soha...
A két év vele, két év nála!... A
Kommün után hozzá költöztem, és
napra-nap láttam, mennyi szenvedés,
egyéni rém és politikai
perzselte-dúlta lelke isteni
épületét... Két év latin-görög
álomban szállt el, gyötrelmek között
s gyönyörökben, melyektől fél a szó:
szent Uránia s pogány Erató

két éve volt ez, gyónó szavaké,
 ömlő vizeké, szűrő tavaké,
 bolond árnyaké, kristály elveké,
 hús-vér szárnyaké, örült terveké:
 közösség volt, még egyszer amilyet
 élni szív s agy szent is hiába esd,
 s ütött mégis, ütött oly sebeket,
 amelyeket csak két halál hegeszt.

B A B I T S

Mit láttam benned? Hóst, szentet, királyt.
 Mit láttál bennem? Rendetlen szabályt.
 Mit láttam benned? Magam végzetét.
 Mit láttál bennem? Egy út kezdetét.
 Mit benned én? Gyászt, magányt, titkokat.
 Mit bennem te? Dacot és szitkokat.
 Aztán, mit én? Jövóm rémálmaid.
 S te? Egy torzonborz állat vágyait.
 Én? Istent, akit meg kell váltani.
 Te? Hogy jönnek a pokol zászlai.
 S később? Hogy az ellenség én vagyok.
 S én? Azt, akit soha el nem hagyok.
 Te, tíz év múlva? Tán mégis fiad?
 S én, húsz év múlva? Láss már, égi Vak!
 S húsz év múlva te? Nincs mit tenni, kár.
 Húsz év múlva, én? Nincs mit tenni, fáj!
 S a legvégén, te? Így rendeltetett
 S én, ma s mindig? Nincs senkim kívüléd.

Arcképvázlat Babitsról? Nem, inkább egy megíratlan regény váz-
 lata a *Tücsökzenéből*, Szabó Lőrinc költői önéletrajzából, s az is ki-
 hagyásokkal, önkényesen kiemelve. Verses kivonata egy most már
 soha el nem mondható regénynek két költő (nagy költő!) barátság-
 gáról, sebes egymásra ismeréséről, magas hőfokú szellemi kapcsola-
 táról, természetük különbözőségéről s a szakítás halálilig hordott fáj-
 dalmáról. Sőt még inkább: hat szakaszba tömörítve két egymást vég-
 letekig vonzó és mégis taszító alkat drámája. Arról, ami ebben a
 barátság-drámában tény, mindennapi adat, sokan tudnak — koránt-
 sem lehet cél azonban vallomások vagy mendemondák alapján ki-
 egészíteni a történeteket. Hiszen nem is maga a történet érdekes,
 hanem a történet érzelmi-szellemi töltése, éveken, halálon, egy ne-
 gyedszázadon túli villódzása. S erről, ha nem is tényről tényre vagy
 fejezetről fejezetre, de a líra magasiokán éppen eleget elmond Szabó
 Lőrinc.

A *Tücsökzene*, amelyből ezeket a részleteket merítettük, az amúgy
 is magát elevenen boncolgató költő különleges vallomások pillanata.
 Az egyenként tizenyolc soros háromszázötven strofából álló roppant
 versciklus a negyvenöt-negyvenhat éves s fordulóponthoz ért költő
 teljes életrajzi felmérése. Gyerekkorától halad a máig, vagyis 1947-ig,
 a halál, a megsemmisülés első mély előérzetéig. Időrendi sorrendben
 veszi itt számba az élettényeit s költői hozzájuk természetesen az él-

ményeit, hiszen költőnél az utóbbinak sokkal nagyobb a rangja. S így a *Tücsökzene* a Szabó Lőrinc-i életmű szinte újbóli összefoglalása, elrendezése és gyakran újraírás az érett költő legmagasabb szintjén, melyhez méltó módon csatlakozik majd a legutolsó kötet, a *Huszonhatodik év* szonettoiklusának végső, lemeztelenítő vallomása.

Szabó Lőrinc a magyar verselés területét tekintve jelentékenyebb kezdeményező, mint ahogy beszélni szoktunk róla. Ha egy költő súlyát azon is mérni lehet, hogy hangja, motívumai, verskezelése hogyan szívódik fel a kortársi lírában, hogy tükröződik mások költészetében, akkor Szabó Lőrinc egyike a legsúlyosabb kortársi lírikusoknak. *Téma-kifejtése*, mely rendszerint egy konkrétumból indulva lépésről lépésre jut el a vers-végre osztonként illesztett általános érvényű intellektuális reflexióig, *versmondata*, ez a prózához közel álló és sorvégi gondolatáthúzásokkal, enjembement-okkal feszített, siettető, már-már lihegtető versmondat, *rímelése*, ez az érdes, kakofóniás, alig hangzó vagy éppen szándékoltan csúnya rím — általános ma lírai gyakorlatunkban. Módszere, hangja — esetleg Illyés közvetítésével, vagy az ő nyelvi és tematikai színeivel keverten — ma egy egész költői iskola kórusán uralkodik. S ez az egyéni kezdemények felszívódásából bőven elegendő. Sőt már az is elég volna, ha csak annyit mondhatnánk: Szabó Lőrinc úgy fordított egyet versízlésünkön, hogy elfogadtatta: lehet szándékoltan prózai, csúnya verset írni, ami mégis szép.

A *Tücsökzene* két szempontból is erősíti a külön kötetekből, vagy a régebbi gyűjteményes kiadásokból amúgy is jól ismert Szabó Lőrinc jegyeket. Ha közhely volt eddig is róla egyfelől a racionalista önanalizáló hév, másfelől, verselésében az imént említett prózaiság, akkor itt mindkét jellegzetesség a teljességig kiérlelődött. Az önanalízis minden transzponálási kényszertől, szemérmes gáttól vagy a külön-külön verskompozíciók megszakításától szabadulva egyenesen irányulhatott (és persze folyamatosan) a saját élet-anyagra — hiszen a *Tücsökzene* programszerű önéletírás. A prózához közelítő verseszemély pedig a szabálytalanul rímelt és végsőkéig fellazított jambusú strófákban elért *önmegsemmisítő* útján ahhoz a végső állapothoz, melyben minden versi-zenei elem nem több, mint rafináltan alkalmazott feszültségteremtő eszköz — feszültségteremtő a strófafazó végső csattanó elé. Aligha hihető például, hogy bárki első hallásra ki tudná mutatni a rímelő sorvégeket az alábbi esetlegesen kikapott versrészletből: „Úgy gondoltam nem is láttam soha emberi arcát. Hazudtam, ha a szemébe néztem: csak mutattam; és ha a kezét fogtam, nem azt fogtam; és ha haját, nem azt húztam félre; és ha vele: nem vele beszéltem; és ha mutattam néha a szívemet...” stb. (Elárulhatjuk: az első két sorban a *soha* — *ha a*, a további négy sorban az *és*-ek rímelnek.) Vagy nézzük meg a szintén Babitsról szóló Angol líra alcímű strófa elejét: „Wilde a legkönnyebb, — szólott egy délelőtt mesterem, és mindig együnk ledólt a diványra, majd egy órai nyelvtan után, rögtön fordítani kezdtek a Happy Prince-et. Persze a kiejtéssel baj volt: Babits maga se tudta jól. — Úgy látszik hagyomány Arany óta — mondta nevetve, — hogy magyar költőnek néma tudomány maradjon Shakespeare nyelve!...” De elég, hiszen a példák a stíluszán-

dékről meggyőzően vallanak, ám ez a prozódiai prózaiság és másfelől a tizenhét sorban következetesen keresztülvitt tömör és csattanóra kihegyezett ábrázolási mód távolról sem olyan hagyománytalan irodalmunkban, mint első percre gondoljuk. Szabó Lőrinc legföljebb rendszerint csinált a csúnya vagy merész rimből, amelyet a titkos újító, Arany, már kezdeményezett. Ha szemet is szúr egy versen belül — hogy a Babits részről idézzünk — a *meg a — francia* vagy az *engem a — filozófia* rimpár, Aranynál az erősebb rímek között észre sem vesszük az ilyesfajta kísérletet. Pedig a Keveházában így is rímel: „A széles völgy *egy lábnyom: a — Súlyos had óriás nyoma.*” S a legkedveltebb Szabó Lőrinc-i *hogyos* rímre is akad itt példa: „Győztes, legyőzött, — mint *a hogy — Kéthirközö egymásra rogy*”. Ami pedig a csattanóra kihegyezett s költői nyelvvel emelt ábrázolásmódot illeti, annak Kosztolányi karcolatstílusában fedezhetni fel az egyenes őst; Szabó Lőrinc nem rejtett poentírozása Kosztolányi elegáns poentírozására rímel.

A Babitsról szóló *Tücsökzene*-részletek hadd hangsúlyozzuk ismét — nem egymás mellől valók. Az első, a „Társuk leszek” című, mely az ifjú költő-jelölt távoli rajongásáról szól, a kötet sorrendjében messze megelőzi a többi, amely már egy bokor termése és a valódi pályakezdés leírásának részlete. Csakhogy mennyi mindent előrevetít már az az első is, mennyire előkészíti a végső vallomást: „ma s mindig nincs senkim kívül”. Mert ha itt a vers elején Adyról és Babitsról együtt is van szó, Szabó Lőrinc fogalmazásmódja nem hagy kétséget az igazi, a mélyebb vonzódást illetően. Hogy is vall? „Előbb Ady — tanított, a nagy szertelen, a hős, — a lázadó, a sötét angyal, és — a fenséges, tragikus gesztusok.” Mindez jellemzésenként bármennyire helytálló, csak egy egyéni telitalálat van benne: a sötét angyal — a többi általánosság. Ám amikor Babitsról beszél, mennyivel teltebben és pontosabban fogalmaz: „szavai — észrevétlen tudták hajlítani — a gondolatot: édes kényszerük — gyémántkeményen szabta mindenütt az igaz utat.”

Induló írónak rendszerint van mestere, vagy vannak mesterei. Nem a véletlen, hanem az alkat, a bontakozó ízlés-ösztönök, a még rejtkező képességek választanak itt. Hogy Szabó Lőrincnek materialista vonzódása, a benne is visszhangzó Vér és arany életszemlélet ellenére nem Ady volt a mestere, az nemcsak az időbeli eltérésen múlt, azon, hogy Ady már a halálán van, vagy a Reviczky utcai látogatás idején már halott. Az intellektualitáson át kapcsolódó Babits—Szabó Lőrinc vonzódás sokkal gyökeresebb, mint ez a szemléleti-tematikai Ady—Szabó Lőrincné. Ady — ha a stílári különbségeket mellőzzük most — olyan költői meditációk vagy ráismerések végső mozzanatával kezdi el rendszerint a versét, amelyeket Szabó Lőrinc elemző racionalizmusa a versben sorra végigkövetett volna. „Az Ur Illésként elviszi mind, kiket nagyon sujt és szeret” — ez az ő érett gyakorlatában nem verskezdet, hanem inkább összegező versbefejezés volna. De Babitsban magas fokon hevíül az a mozzanatról mozzanatra lépő nemcsak beleérző, hanem értelemmel is átvilágítani akaró megismerésvágy, az a világkutató intellektualitás, ami a fiatal Szabó Lőrincben. A szájjal, szemmel,

füllel, orral (vagyis mind az öt érzékkel) felfalni az egész világot babitsi program benne eleve, sőt talán még érzékibb fekvésben visszahangzott. A Babitscsal való első személyes találkozás, a rá való várakozás, amelyet A szerkesztő elé című strófa sorai idéznek, nemcsak azért szorongató, mert az egyedül rangot jelentő folyóirat közléséről vagy visszautasításáról van szó. Nagyobb, s mint a vers mondja: rettentő volt a tét: a szabálytadóval, az eszménnyel, ha tetszik az imágóval való találkozásról van itt szó. Szabó Lőrinc, hogy feszültségét érzékeltesse, mintha kapkodva halmozná az érveket, mi ért dűlőre a pillanatban: „az egész jövő, az önbecsülés, a remény, hogy leszek valaki és kiküzdöm kis helyem a nap alatt”. S csak a strófa végen, egy látszólag fölösleges leíró rész kitérője után, vágja ki a szűkszavú, pontos megfogalmazást: „Mint a végzet felé indultam be a szerkesztő elé.”

A személyes együttlét további két strófája, az „Alkikor hát szerdán” és a Reviczky utca 7 című, látszatra csupa leírás. Még egyre benne vagyunk a történetben, ha tetszik a regényben, sőt most érünk a cselekmény középpontjába. Babits mondja „idegesen objektív” hangján a tapintatos elutasítást, azt a „közölheti bármely más”-t, meg a tanítványt látó, felismerő vigaszt: „Ez még iskola, bár a legjobb.” Majd eljön rögtön az első kötetlen együttlét, Babits lakásán, a könyvtárszobában, a kitüntető tegeződés, a már kölcsönös egymásra ismerés, Babits kalauzoló szava nyomán haladva végig a közös szellemvilágon, Goethén, francia, görög lírán s a latinokon, — de a leíró, beszámoló szakasz végén mégis kitör és, mint a forrás merőleges ujjá szökik magasra a vallomás, a líra: Oly sok, oly nagy, oly fény, oly láng volt... A líra és az eszmény, az imágó kép: hogy bucsuzva, mikor — „S te mi akarsz lenni?“, kérdezte, csak — kápráztam, szent vagy: „Még több, mint Te vagy!”

A Két év Babitscsal, Babitsnál (mert a Kommun után hozzáköltözött) megint csak történetvázlat Babits gyötrelmeiről és szellemi közösségük gyönyöreiről. De jó volna többet, plasztikusabbat, mozzanatról mozzanatra láttatót olvashatni annál a Babitsos tömörségű és még a szórendet is a fiatal Babits latinizáló sűrítésével alakító megfogalmazásnál: „Közösség volt, még egyszer amilyet élni szív s agy szent is hiába esd”; s jó volna többet tudni a később már hiába vágyott közösség szétszakadásának tényeiről, a strófa végen említett sebekről, „melyeket csak két halál hegeszt”. Igaz, ha a sebekről nem is, a taszító erőkről van a *Tücsökgzenében* azért vallomás. A már nem idézett Rendetlen ifjúság című strófában például ez áll: „De ellenkeztem is... Amilyen szép volt, olyan szomorú a tulvilágod és oly idegen.” S a következő sorban előbukkan a másik alkati taszító elem, még hozzá páratlanul költői és tapintatos megfogalmazásban: „Engem körülzött a szerelem, s vágytál te is, csak féltél: szellemek földi éhe a legkegyetlenebb”. A szó köznapi értelmében materialistább életszemlélet, az Adynál is gyakorlatiasabban gondolt Vér és arany látás földiessége játszhatott itt közre? A szellemek földi éhével szemben az a telhetetlen élet-gyakorlat, amely a *Tücsökgzene* szavával élve hús-virágokat látott a nőkben, amely ösztöneit vállalva vallotta a Semmiért egészen szerelmi-érzéki programját. Figyeljük csak mennyire ég s föld a távolság Babits mo-

rállal fékezett, fojtott erotikája és Szabó Lőrinc szinte mindenre kiterjedő érzékisége között. Pedig nem is nőkről, csak virágokról lesz szó itt a *Tücsökműzene* egy másik részletében:

...esküszöm: élt a tengerek virág,
s ahogy gázoltam, sárga, rőt, lila
s fehér tündérek, a nyár ostroma,
vettek körül, fény-ajkak, tűz-szemek,
szervek, pompázók, szemérmetlenek,
amiket más leplezne, lobbanó
lidércek, éhes karok, tádogó
virágok, ahogy soha, s annyian
mint soha még, combomig magasan
nyújtózva, föl, föl, ágyékig, övig,
s úgy viháncoltak...

Ki ne látná a két alkat között a szándékot ezen a területen? Ebből, vagy ebből is fakadhattak a sebek? A végső összefoglaló strófa — ezeknek a verseknek a koronája — mintha szűkszavú tömörsége mögött mást is talkargatna. Persze a szerkesztés itt, mely minden egyes sorban vált a nézőponton: hol Szabó Lőrinc maga vall, hol Babitsot feltételezetten vallatja, csak összegez, összegezi a barátság során egymásról alkotott, vagy alkotott képeket. De a minden egyes sor mögött végül már kimondhatatlanul ott álló „mit láttál bennem” kérdésre, Szabó Lőrinc feleletei nemcsak szerények, de lekicsinylők, sőt önvádloak. Nézzük csak, kiszakítva a versből sorra így következnek: „Rendetlen szabályt”, „Egy ut kezdetét”, „Dacot és szitkokat”, „Egy torzborz állat vágyait”, „Hogy jönnek a pokol zászlai”, „Hogy az ellenség én vagyok” stb. S ezzel szemben ő hogy felel Babitsról, a mit láttam benned kérdésre? „Hőst, szentet, királyt”, „Magam végzetét”, „Gyászt, magányt, titkokat”, „Jövöm rémálmaim”, „Istent, akit meg kell váltani”, „Azt akit soha el nem hagyok”. A vers ezzel az utóbbi felelettel tíz évet ugrik, s a további hat sorban a kibékülés, a megértés fájó-keserű reménytelenségéről beszél, arról, hogy a közös múlt az elszakadás után, hogy alakul a két költőben; míg aztán az utolsó sor, már Babits halála után, így összegezi Szabó Lőrinc végső vallomását: „S én, ma s mindig? Nincs senkim kívüled.”

Nem, nem kell itt még kiegészítésül a „Husz év múlva én? Nincs mit tenni, fáj!” feleletnek önbüntető felszólító módjára utalni, az előzőek kirajzolják, hogy a szakítás mögött valami megbocsáthatatlannak hitt bántalom áll s a sértő fájdalmát Szabó Lőrinc hordozza magában. Távlattól nézve, az élet kegyetlen törvényszerűségeit ismerve, ez a természetes; hiszen a mester—tanítványi viszony mindig is mennél szorosabb, annál bomlékonyabb és bomláskor a mester az elhagyott, ő kapja a mélyebb sebeket.

Szabó Lőrinc versei viszont vallomás a hűségről, siron túli elégtételadás. Olyasféle jóvátétel, mint a Magademészti szikár alak, József Attila megrendítő békéltető verse, amely — tragikus egyezés — szintén Babits Mihályt engeszteli.